

у југословенској држави пред различитим ревизионистичким тенденцијама и покретима. Веома добро су анализирани и промене у социјалној структури странке – јачање грађанских слојева (имућног грађанства, трговаца, службеника и др.) којем се супротставља селаштво као традиционални ослонац Радикалне странке.

Друга глава посвећена је односима радикала са другим политичким странкама – демократима, самосталним демократима и странкама националних мањина. Анализе показују политичку контрастност у њиховим односима и доследност Радикалне странке у борби за очување своје раније хегемоне позиције у систему власти и политици. Аутор је користио релевантну штампу за елаборацију ових питања, посебно деликатних односа између Радикалне и Демократске странке, који су примарно утицали на формирање политичких идеја и програма у Војводини и о Војводини. Такође, анализирани су политичке позиције и изборни резултати Радикалне странке на многобројним парламентарним изборима, који откривају њену стратегију и тактику у борби за власт којој су радикали, као стара странка, традиционално били највише наклоњени.

Политичке идеје и концепције предмет су дубље анализе у оквиру треће главе, у којој су отворена многа важна питања за комплексније разуме-

вање политичке физиономије Радикалне странке и природе њених спорова са војвођанским радикалима. Реч је о сложеним односима у којима се прожимају национални и историјски разлози због којих су повремени супротности међу њима увек доживљаване драматичније и ексклузивније. Кроз веома успелу анализу тих супротности, Бјелица настоји да открије и њихове могуће корене. У том смислу он релативизира историјско значење неких догађаја и на дискретан начин, будући да су они још увек непроучени, отвара питање њихове опортуности. Те анализе показују зрелост аутора да критичније вреднује неке историјске догађаје, који се дуго покушавају интерпретирати у романтизованом контексту.

Последња глава бави се аграрно–економским проблемима Војводине и пресудној улози Радикалне странке у њиховој артикулацији. У њој су потенцирани погледи и спорови између србијанских и војвођанских радикала о економским и аграрним питањима, који су највише доводили у питање политичко јединство Радикалне странке. Целином својих анализа и модерним историјским методама, Слободан Бјелица је дао несумњив допринос дубљем разумевању веома противречне прошлости Војводине у XX веку.

Др Ранко Кончар

ТИТО, СОЦИОЛОШКО-ИСТОРИЈСКА СТУДИЈА

Књига Тодора Куљића, Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин“,
(друго, допуњено издање), Зрењанин, 2005

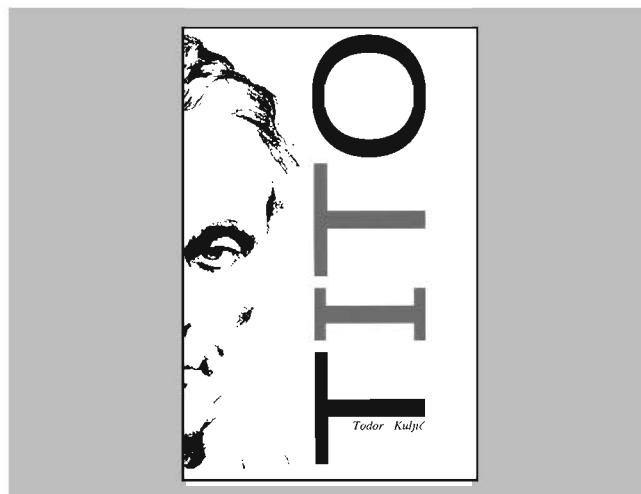
Апотеоза или демонизација истакнутих личности, посебно ауторитарних владара, није ретка појава. Код нас је деценијама симплификована представа о Јосипу Брозу Титу, од некритичког обожавања до ирационалног сатанизовања. На примеру (не)научног односа према доживотном председнику Југославије можда је најбоље видљива сва погубност подељене историографије. Редак је пример хладног, научног *sine ira et studio* погледа на другу половину XX века на просторима Југославије. Управо та чињеница даје пуно животно оправдање за поновно

појављивање дорађене студије професора Куљића, самоодређене у жанр историјске социологије.

Вештом мешавином социолошке имагинације наслоњене на парадигматичну историјску грађу, процесе дужег и(ли) краћег трајања, Куљић је изградио систем који је имао интенцију да сагледа пре свега политичку културу, идеологију и организацију Титове власти, као режима који је почивао на „једнопартијском, али сложеном вишенационалном политичком систему и вишеслојном обрасцу интеграције.“ У најбољем духу структуралистичке школе

мишљења, дијалектичко укрштање појединца и структуре, по сопственом признању „изискује излагање које надмаша приповедање и уски биографски приступ“, чиме се Куљић издиже изнад, на овим просторима још увек превлађујућег, традиционалистичког схватања да предмет научног истраживања лежи у готовом стању у изворима. Због тога се вредност наречене монографије не налази у новим или оригиналним изворима, већ у степену квалитета истраживаног питања. Уместо слепог слеђења архивског материјала, без довољно осмишљеног оквира тумачења, Куљић углавном познате догађаје смешта у дуге процесе повезаног дешавања, чиме се добија нов, оригиналан и креативан приступ – историја структура а не само догађаја, историја преображаја а не само опис појединости, историја која објашњава проблеме уместо пуког приповедања! Како сам аутор тврди: „Да би био схватљив, догађају је потребна глобална историја, дефинисана изван њега и независно од њега.“

Доследно структуралној историји, Куљићево излагање не прати догађаје, чиме аутор напушта идеју о линеарној, континуираној дескриптивности, већ инсистира на статичком проучавању историјских чињеница. Пажњу му више привлачи синхронизација – међусобна повезаност чињеница у истраживаном периоду и простору, неголи дијахронизација, као ређање чињеница у времену. Следствено томе, сва посебност Титове личности и личне власти упоређује се са претходницима, кнезом Милошем и Пашићем у *дијахроном социолошкоисторијском њоречењу*, уз разумљив степен идентификовања аутентичности и непоновљивости, карактеристичних за све догађаје, појаве, процесе и личности у историји. Тројица великана српске историје компарирани су са становништвом фундаменталног циља – тежње за стварањем самосталне снажне државе, комбинацијом најразличитијих средстава, од борбе до лукавства. „Милош је увидео да се против Турака може више лукавством него оружјем, Пашић је учвршћивао српску државу гипкошћу модерног европског партијског политичара, а Тито је експлозивни југословенски простор најдуже држао у миру и готово незамисливом стању независности од великих сила.“ Слично врлинама и мане тројице државника, те њихов раскорак са захтевима времена у коме су делали, идентификоване као Милошева неспособност да уочи да пропашћу феудализма ишчезава и кнежевски патри-

монијализам, Пашићева доживотна неприлагођеност вишенационалној држави и основним постулатима модерног федерализма, као и Титово тврдоглаво инсистирање на монополском положају партије у доба њене историјске превазиђености, сврставало их је у владаре који су дочекавши дубоку старост ушли у ред тврдох конзервативаца са наглашеном антизападном усмереношћу. Ипак, изузетна динамика и у позним годинама чинила је да се њихов ауторитет и харизма не окрње до задњег дана. Снажан осећај за прагматизам, али са визијом, одсуство реторичког дара, али са јаком интуицијом да се приближе народу, као и опште пожељне карактеристике балканског политичара – истрајност, храброст, бистрина, лукавство, гипкост и оперативност – чинили су их међашима српске историје, уз ограду да се величина челног појединца не мери његовом моћи и незамењивости, већ модернизацијским учинком у својој епохи.

Посебно место у књизи заузима анализа *џолићке културе*, својеврсне историје менталитета (историјске антропологије) као целине мисли и осећаја људи одређеног простора и раздобља. Смелу тврдњу да је Тито представљао изданак српске ослободилачке културе аутор подупиरे аргументацијом: „Титово идеолошко ослањање на Москву и отпор западном капитализму, постојано и непоколебљиво југословенство и харизма ослободилачког вође која се успешно надовезивала на косовски мит, српску ратничку и државотворну традицију, као и лојалност Срба, га чине владарем чврсто укоревеним у српску пијемонтску ослободилачку традицију.“ Слично осталим српским владарима од Карађорђевог времена, осведочени ратни учинак је давао морално

покриће за неограничену и доживотну владавину земљом као надуставног политичког чиниоца. Речју, у балканској политичкој култури, власт припада ономе ко је за њу пролио највише крви. Сам Тито је често истицао и подсећао на ратни учинак Партије као легитимацијску основу трајног поседовања власти и конзервације страначког монизма. Пример ратног победника Черчила, који губи прве постратне изборе, непознат је српској/балканској традицији. Постојала је тек терминолошка разлика – након Првог светског рата та појава била је позната као солунашење а у Титово време – партизанштина. Суштинска дистинкција у корист потоње лежи у српској националној ексклузивности солунаштва, као моралне основе српске доминације у првој Југославији, сматра Куљић. Наиме, на етнички хетерогеном балканском простору трајно истицање моралне супериорности једне нације неумитно је водило у шовинизам, због чега морална основа Титове партизанштине није имала национални већ партијски ексклузивитет, закономерно распоређен на све народе, као нужна претпоставка националне симетрије, *conditio sine qua non* опстанка федерације равноправних етницитета.

Титова *национална ђолијтика*, ослоњена на сопствени наднационални карактер и државно јединство, чија основа није била јединствена нација него јединствена партија, (с)творила је федерацију као савез историјских и политичких нација, са уверењем да потоње могу амортизовати анимозитете међу историјским нацијама. Државно јединство Тито је јачао слабљењем српске доминације увођењем покрајина, српско-хрватску напетост је пацификовао стварањем наднационалне републике БиХ, а хрватске покушаје еманципације зауздавао проглашењем Срба за конститутивни елемент Хрватске. Заживела је федерација равнотеже без водећег народа са уграђеном формулом националне равнотеже у свом темељу. Једини легитимни облик испољавања бриге за сопствену нацију било је економско ривалство међу републикама, због чега „није увек било јасно где се завршава економија а где почиње национализам“, примећује професор Куљић.

Титова наднационална харизма била је снажан подстицај космополитизацији с врха и хлађењу националистичких осећања, мењаних за изузетност наднационалног југословенства у чији су оригинални садржај улазили: антифашизам, антистаљинизам,

самоуправљање, несврстаност. „За неколико десетлећа власти Тито није могао да разгради етничко генеолошко поимање нације нити да га радикалном лаицизацијом и просвећивањем трајно сузбије грађанско политичким схватањем нације. (...) Ипак се може рећи да су комунисти овај сложен процес први озбиљно схватили...“.

У анализи *начина уклањања ђолијичких неистомишљеника*, као важном сегменту политичке културе иманентном не само Титовој владавини, аутор посебно акцентује лавирање између конзервативних и реформистичких струја унутар Партије: најпре, 1949–1951. обрачун са ретроградним стаљинистима, након чега крила добијају либералнији елементи, одстрањени као ђиласовци 1954. Тријумф централистичко-конзервативне струје пресечен је сменом њеног првог човека, Ранковића, 1966, да би се захуктали реформистички, прозападни курс прекинуо сменом најпре хрватског (1971), а нарочито српског *либералистичког* руководства (1972). Догматска струја доживљава тријумф, а остарели вођа дефинитивно одлази у табор конзервативаца. Са изузетком ИБ-оваца, у обрачуну са осталим фракцијама Тито није примењивао сурову, стаљинистичку, репресивну праксу, могуће због сопственог неаскетског карактера. Техника обрачуна са непоћуднима је углавном била иста – кад би ситуација сазрела, уочио би се расцеп у врху, дошло би до сукоба, након чега се појављивао Тито у улози арбитра. Тон арбитраже је увек био у рукавицама, консултативно у духу меког ауторитаризма. Али, дилеме у резултат медијације није било, никада. Припремљени за смену су након ритуала самокритике одлазили са положаја, искључивани из Партије и стигматизовани. Непољуљани ауторитет и харизма председника без ограничења мандата били су од великог значаја. „Из сукоба је излазио без одијума чистача, увек чистих руку. Други су обављали посао уклањања, а он је био само крајњи и нужни арбитар. (...) Из више разлога је Тито избегавао утисак политичког насиља стварајући чак атмосферу другарског разлаза и човека који прашта, па се чак и чуди што се оставка тако брзо подноси.“ Парадигматично је да су припадници поражене фракције, повлачећи се у унутрашњи егзил, чешће кривили противничку струју за свој пораз него Тита.

Слично војсци, бескрајно оданој маршалу, који је пресекао преторијанску традицију (готовост на

преврат) српске историје, дипломатија је била лични забран председника. Најделикатнији односи у *својој политици* били су, из разумљивих разлога, са Москвом. Сам Тито је говорио да му је раскид са СССР-ом био најтежа одлука у животу. Ипак, упркос све вехементности отпора Стаљину, Тито никада није дозволио да се у критици Совјета оде предалеко и пређе у ревизионизам. Фундаментална консеквенца преломне '48. било је раширено уверење да „титоизам“ постаје вирус совјетског лагера, који ће га постепено крњити, у жељи осталих *народних демократија* да се изборе за самостални пут развоја социјализма. Куљић чак наводи процене неких аутора да је поред двеју супер сила још једино Југославија у УН могла да гласа по својој вољи. Било је то постигнуће на које ће Тито с правом бити поносан и неће га се одрећи до краја живота. Свестан стратешког значаја независне Југославије за запад, вешто је користио њихову помоћ одбијајући са индигнацијом свако условљавање, трудећи се да након Стаљинове смрти значајно побољша односе са Совјетима, али никад толико да би опет постао члан лагера. Непотребно је и помињати да се Тито у оваквим спољнополитичким околностима потпуно одрекао идеолошке ортодоксије, карактеристичне за унутрашњу политику и показао задивљујућу енергију, еластичност и прилагодљивост. Сумирајући резултате југословенске дипломатије у том периоду, Куљић каже: „Очувана је независност државе, идејнополитичка доследност, подигнут је углед у свету, а помоћ стечена без узвратних уступака.“ Не сме се занемарити чињеница да Тито није само користио повољну геополитичку позицију Југославије, већ је својом гипком и активном спољном политиком значајно утицао на стварање такве констелације, јачајући личним угледом и ретко виђеном динамичношћу међународни престиж Југославије, далеко изнад њене реалне снаге и величине, начинивши је предводником ширег круга неразвијених земаља. „Окренутост и отвореност свету социјалистичке Југославије је била у овом периоду највећа у историји држава овог простора, а Титов готово инстинктивни непровинцијализам је био важан узрок томе“, поентира Куљић.

Као важан сегмент легитимности режима Куљић анализира *однос водећих представника стваралачке интелигенције* према Титу, кроз три различита приступа: Мирослава Крлеже, Добрице Ћосића и

Милована Ђиласа. „Крлежино величање Тита извире из левичарске традиције хрватског југословенства с почетка века, Ћосићева критика је део шире струје која је главну сметњу српском националном интересу видела у 'опасној југословенској заблуди', а Ђиласова диференцирана оцена Тита је израсла из анационалне либералне критике болшевиизма.“

Најзад, *модернизацијски учинак* као круцијални параметар постигнућа једне владајуће елите и њеног првог човека Куљић посматра вишеслојно: кроз међународни углед земље и њеног вође, који је значајно помогао да се надрате предратно стагантно и полуписмено друштво европске периферије и од њега начини средње развијена европска држава, завидног степена самосталности, која се почетком шездесетих, захваљујући привредном расту који је убрзавао друштвену покретљивост, сасвим приближила високо индустријализованим и високо покретљивим друштвима. „Социјалистичка модернизација је текла у знаку раста животног стандарда, бурног развоја школства и просвећивања, цивилизовања сељачког друштва и балканске чаршије, релативно скромног криминала (...) и дозиране политичке либерализације“, сумира Куљић.

Титова *харизма* пресудно је утицала на горепоменута постигнућа, али предуг останак на власти додатно је оснаживао иначе жилав патерналистички тон политичке културе и чврсторукашко мишљење маса. Време и историја ће показати која од ових Титових улога је била пресуднија, или је истина негде на средини – у зрелом добу ауторитарни, непровинцијални реформатор, у дубокој старости је преображен у конзервативну сметњу даљем прогресивизму.

Књига Годора Куљића учинила је немерљив искорак у сагледавању вишедимензионалности и сложености Титове личности, владавине, њених учинака, те политичке културе, спољних и унутрашњих структура које су је ограничавале. Када би само побројано била свеукупност квалитета студије, могло би се рећи да је начињен важан пробој у професионализам.

Миљивој Бешилин